

τὰ δημοτικά του κηρύγματα »), εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα, ἐκτίθενται διὰ πρώτην φοράν καὶ ἀποτελοῦν τὸ μοναδικὸν πρωτότυπον καὶ ἀξιοπρόσεκτον μέρος τοῦ ὅλου ἔργου.

Ἐν συμπεράσματι, τὸ βιβλίον τοῦ Βαλέτα εἶναι μὲν ἔργον μόχθου καὶ ἐνθουσιασμοῦ, δι' ᾧ εἶναι ἄξιος παντὸς ἐπαίνου ὁ συγγραφεύς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἔργον προχειρότητος καὶ σπουδῆς, τὸ ὁποῖον ὑπὸ ἐκλαϊκευτικῆν ἔποψιν δύναται ἴσως νὰ εἶναι χρήσιμον, ὀλίγιστα ὅμως προσφέρει ὑπὸ ἔποψιν αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆν. Θὰ ἦτο δὲ καὶ περιττὸν νὰ κριθῆ ἔνταῦθα, ἂν δὲν προεβάλλετο μὲ ἐπιστημονικὸν φαινομενικῶς ἔξοπλισμὸν καὶ μὲ ἀξιώσεις φιλολογικῆς ἐργασίας καὶ ἂν συγγραφεὺς αὐτοῦ δὲν ἦτο ὁ Γ. Βαλέτας, ὁ φιλόλογος καὶ μελετητής, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν θαυμαστὴν ἐργατικότητα, ὡς καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸ πάθος διὰ τὴν πρόοδον τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν ὁμολογουμένως ὀφείλομεν τόσα πολλά. Ἡ παροῦσα βιβλιοκρισία ἐγράφη μὲ εἰλικρινῆ θλίψιν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ συντελέσῃ ἴσως εἰς τὸ νὰ τὸν πείσῃ πόσον ἐπιστημονικῶς ἐπιζήμιον ἀποβαίνει καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὴν ἔρευναν, ὅταν παρασύρεται εἰς τοιαύτας ἐκδόσεις καὶ θυσιάζῃ τὸ ποιὸν χάριν τοῦ ποσοῦ.

M. I. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

- A') *Vitalien Laurent, La vie merveilleuse de Saint Pierre d'Atroa († 837), éditée, traduite et commentée par —. Société des Bollandistes, Bruxelles 1956, 8ον, σελ. 246 (Subsidia hagiographica, no 29).*
- B') *Vitalien Laurent, La vita retractata et les miracles posthumes de Saint Pierre d'Atroa. Texte grec édité, traduit et commenté par —. Société des Bollandistes, Bruxelles 1958, 8ον, σελ. 186 (Subsidia hagiographica, no 31).*

Εἰς ἀμφοτέρα τὰ δημοσιεύματα ταῦτα τῶν Βολλανδιστῶν ὁ βαθὺς μελετητής τῆς βυζαντινῆς καθόλου γραμματείας πατῆρ Vit. Laurent ἐκδίδει τὸν βίον τοῦ ὁσίου Πέτρου τοῦ ἐν τῇ Ἀτροφᾷ ἐν Βιθυνίᾳ, ἀσχολούμενος συγχρόνως καὶ περὶ τὰ φιλολογικὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου ζητήματα ὡς καὶ μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν τούτῳ εἰδήσεων, ἱστορικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, τοπογραφικῶν, τοῦ λαϊκοῦ βίου κ.ἄ.

Ὁ ὁσιος Πέτρος, γεννηθεὶς τῷ 773 εἰς τὴν κόμην Ἐλαιάν, κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καΐκου ποταμοῦ, ἀφιέρωθη ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ὑπὸ τῶν γονέων του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Γενόμενος μοναχός, ἔφυγεν, ὀδηγηθεὶς ὑπὸ ὄνειρου, εἰς Φρυγίαν ὅπου συναντήσας τὸν γέροντα Παῦλον ἐγένετο ἀκόλουθος καὶ μαθητής του.

Οὗτος, ὁ ὅσιος Παῦλος, ἐλθὼν ἀργότερον μετὰ τοῦ Πέτρου εἰς τὰς ὑπο-
ρείας τοῦ Βιθυνικοῦ Ὀλύμπου, ἔδρουσεν ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ προφήτου Ζα-
χαρίου Μονὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀποθνήσκων ἀφήκεν ὡς διάδοχόν του, ἡγου-
μενον τῆς ἀδελφότητος, τὸν ὅσιον Πέτρον.

Τὴν πρώτην δεκαετίαν τῆς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐπιστασίας του διῆλθεν
οὗτος ἡσύχως, κατόπιν ὅμως ὑπομένει, ἀμυνόμενος ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ, μετὰ
τῆς ἀδελφότητος τὰς διώξεις τῶν εἰκονομάχων, μετακινεῖται δ' ἕνεκα τούτων
εἰς διαφόρους θέσεις τῆς περιοχῆς καὶ εἰς ἐρημικὰ ἡσυχαστήρια.

Ταχέως διεδόθη ἡ φήμη περὶ αὐτοῦ ὡς ἔχοντος τὸ χάρισμα ἐκ τοῦ Θεοῦ
τῆς προγνώσεως τοῦ μέλλοντος, κυρίως δὲ τῆς θεραπείας ἀσθενῶν. Οὗτα εἰς
τὸν ἐκδιδόμενον ἐνταῦθα βίον του παρουσιάζεται ὁ ὅσιος Πέτρος οὐ μόνον
ἀγωνιστὴς ὑπὲρ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ἀλλὰ καὶ θαυματουργὸς μὲ
πλῆθος θαυμάτων παρ' αὐτοῦ ἐν ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον.

Τὸν βίον τούτου τοῦ Ὀσίου συνέγραψεν ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατόν του,
τῷ 837, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ μοναχὸς Σάβας.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω Α' δημοσίευμα ἐκδίδεται τὸ ἐν λόγῳ κείμενον ἐκ τοῦ
μόνου γνωστοῦ μέχρι τοῦ 1956 κώδικος τῆς Μαρκ. Βιβλιοθήκης. Εἰς τὴν εἰσα-
γωγὴν (σ. 1 - 61) ὁ L. συζητεῖ λεπτομερῶς περὶ τοῦ συγγράφαντος τὸν βίον
μοναχοῦ καὶ ἀγιογράφου Σάβα (σ. 9 ἐξ.), εἶτα (σ. 18 ἐξ.) περὶ τῆς ἐπιχειρου-
μένης ἐνταῦθα ἐκδόσεως καὶ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ διαφόρων χρονολογιῶν (σ.
24 ἐξ.). Ἐν συνεχείᾳ παρέχεται ἐν συντόμῳ ἀνάλυσις τῶν ἀναφερομένων ἐν
τῷ βίῳ προσώπων καὶ γεγονότων (σ. 29 - 35), γίνεται λόγος περὶ τῶν μονα-
στικῶν ἰδρυμάτων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὸν βιογραφούμενον Ὅσιον
(Μονὴ τοῦ προφήτου Ζαχαρίου, τοῦ ἁγίου Πορφυρίου (σ. 35 ἐξ.), τῆς Βα-
λεντίας (σ. 40)), περὶ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου αὐτοῦ εἰς τὸ Καλὸν Ὄρος τῆς
Λυδίας (σ. 41 ἐξ.) κλπ., τῆς λατρείας (σ. 48 ἐξ.) καὶ τέλος περὶ τῆς ὑπαρ-
χούσης εἰς αὐτὸν θαυματουργοῦ δυνάμεως, τῆς θεραπείας ἐκ δαιμονικῆς ἐπη-
ρείας καὶ ἄλλων νόσων, τῆς ἀναρούσεως αἰχμαλώτων, ἀπελευθερώσεως φυλα-
κισμένων, ἀπελάσεως βλαβερῶν ἐντόμων καὶ ἄλλων χαρισμάτων εἰς αὐτόν.
Ἀκολουθοῦν (σ. 62 - 63) δύο τοπογραφικὰ σχεδιάσματα τῆς περιοχῆς τῆς
δράσεως τοῦ Ὀσίου, εἶτα δὲ (σ. 64 - 225) τὸ ἐκδιδόμενον κείμενον μὲ μετὰ-
φρασιν ἀντιστοιχῶς τούτου εἰς τὴν γαλλικὴν.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου τούτου (σ. 226 - 246) προστίθενται πίνακες
τῶν ἀξιοσημειώτων γλωσσικῶν ὄρων καὶ πραγμάτων εἰς τὸ κείμενον (σ.
226 - 234), τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τοπωνυμιῶν (σ. 235 - 239) ὡς καὶ
πίναξ (σ. 240 - 246) γραμματικὸς (φωνητικῆς, τυπικοῦ, συντάξεως κ.ἄ.).

Ὁ ἐκδιδόμενος βίος, σφῶζον κείμενον εἰς ἀρχαιότητα ἐκ τῶν χρόνων τῶν
πρὸ τοῦ Μεταφράστου, εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος οὐ μόνον ἐκ τῆς σημα-
σίας του διὰ τὴν πληρεστέραν γνῶσιν τῆς μοναστικῆς πολιτείας εἰς τὴν περὶ
τὸν Βιθυνικὸν Ὀλυμπον περιοχὴν, περὶ τῆς ὁποίας ἡ εἰδικὴ ἐργασία τοῦ

B. Menthon (*L'Olympe de Bithynie. Ses Saints, ses couvents, ses sites*. Paris 1935), ἀλλ' ἔτι καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν τούτῳ εἰδήσεων, ἀναφερομένων εἰς ἐκκλησιαστικά πράγματα τῆς περιφέρειᾶς ταύτης ἀλλὰ καὶ τῶν γειτονικῶν τῆς Λυδίας καὶ Φρυγίας (μοναστήρια, ἐπισκοπαί, ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες), πρὸς δὲ εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, τὸ δίκαιον, τὴν τοπογραφίαν, τὸν λαϊκὸν βίον (λαϊκὴ ἰατρικὴ, κοινωνικὰ ἔθιμα, ἔνδυμα κλπ.).

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐγένετο γνωστὴ ὑπὸ τοῦ πατρὸς Fr. Halkin (*Anat. Boll.* 75, 1957, σ. 68-69) ἡ ἀνακάλυψις ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ M. Richard εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γλασκώβης κώδικος εἰς τὸν ὁποῖον περιέχεται ἐπίσης ὁ ὑπὸ συζήτησιν βίος, συμπληρούμενος μάλιστα εἰς τὸν ἐπίλογον μὲ τὰ μετὰ τὸν θάνατον θαύματα τοῦ Ὁσίου.

Ἐπὶ τῇ βάσει του νέου τούτου κειμένου τὸ ὁποῖον ἀνεγνωρίσθη ὅτι ἀποτελεῖ δευτέραν ἐκδοσιν τοῦ βίου τοῦ ὁσ. Πέτρου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ Σάβα, συμπληρωμένην καὶ ἐπηξημένην μὲ τὰ μετὰ τὸν θάνατον θαύματα, ὁ πατὴρ Laurent προβαίνει εἰς τὸ ὡς ἄνω δημοσίευμα Β' εἰς ἐπανεξέτασιν τοῦ ἐκδεδομένου εἰς τὸ Α' δημοσίευμα βίου τούτου καὶ τὴν παραθήσιν ἐνταῦθα, κατόπιν ἀντιβολῆς τῶν κειμένων, τῶν διαφερουσῶν γραφῶν τοῦ κώδ. τῆς Γλασκ., τὴν ἐξ ὁλοκλήρου δ' ἐκδοσιν τῶν εἰς τοῦτον νέων κειμένων.

Εἰς τὴν προτασσομένην καὶ ἐνταῦθα ἐκτενῆ εἰσαγωγὴν ὁ συγγρ. ἀναφέρει περὶ τοῦ νέου χ/φου καὶ τοῦ ἐν τούτῳ βίου, ὅστις εἶναι ἐνταῦθα ἑλλιπὴς εἰς τὰς παραγρ. 18-36 καὶ 53-77 ἔνεκα ἐκπτώσεως τῶν σχετικῶν φύλλων τοῦ κώδικος, γραφέντος, κατὰ τὸν ἐκδ. (σ. 15), τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 10^{ου} αἰ. Περαιτέρω γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἀντιγραφῆος τοῦ βίου (σ. 17) ὡς καὶ περὶ τοῦ συντάκτου αὐτοῦ, ὅστις ταυτίζεται μὲ τὸν συγγρ. τοῦ βίου τοῦ Μαρκιανοῦ χ/φου, δηλαδὴ τὸν μοναχὸν Σάβαν. Οὗτος κατὰ τὴν γνώμην τοῦ L. ἐπεχείρησεν εἰς τὸν δεύτερον τοῦτον βίον διόρθωσιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς πρώτης βιογραφίας διὰ τῆς προσθήκης ἰδίᾳ ἐν παραγρ. 87-115 τῶν μετὰ θάνατον θαυμάτων τοῦ Ὁσίου (σ. 19-26).

Εἰς τὸ II κεφ. τῆς εἰσαγωγῆς του (σ. 26-35) ὁ L. ἐξετάζων τὰ τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου τούτου τοποθετεῖ χρονικῶς τὴν πρώτην σύνθεσιν τοῦ βίου τούτου εἰς τὴν περίοδον μεταξὺ τοῦ 847-850 (σ. 28) καὶ παρακολουθεῖ τὴν τύχην τοῦ ἐν λόγῳ χ/φου ἀπὸ τοῦ 17^{ου} αἰ. εἰς χεῖρας τοῦ ἱατροῦ Jacques du Poigier εἰς τὸ Tours (σ. 33-34, 55-65) μέχρι τοῦ 1805, ὅτε τοῦτο ἐμφανίζεται εἰς τὸν κατάλογον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γλασκώβης.

Εἰς τὸ III κεφ. (σ. 35-49) ἐξετάζονται τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα εἰς τὸν βίον, βιογραφικὰ καὶ ἄλλα, ἐν συνεχείᾳ δὲ εἰς τὸ κεφ. IV (σ. 49-54) τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ὁσίου καὶ τὰ μετὰ θάνατον θαύματα αὐτοῦ.

Εἰς δύο ἐν τέλει παραρτήματα γίνεται λόγος περὶ τοῦ, ὡς ἀνωτέρω, ἱατροῦ Jacques du Poitiers (σ. 55-65) καὶ τῶν τοπωνυμίων Μεσσηνίας καὶ Μαλακίνας (σ. 66-74).

Εἰς τὸ β' μέρος τοῦ βιβλίου (σ. 75-171) περιλαμβάνεται ὁ βίος κατὰ τὸ κείμενον τοῦ χ/φου τῆς Γλασκ. Ὡς ἐλέχθη, ὁ ἐκδότης παραθέτει ἐνταῦθα μόνον τὰς διαφορὰς ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Μαρκ. χ/φου (σ. 76-132) συζητῶν ἔτι καὶ διάφορα φιλολογικὰ ζητήματα ἐκ τῆς μελέτης τῶν δύο κειμένων, ἐκδίδει δ' ἔτι ἐξ ὀλοκλήρου τὸ κείμενον εἰς πέντε παραγράφους καὶ τὸ τῆς συλλογῆς τῶν μετὰ θάνατον θαυμάτων (σ. 133-171).

Ὁ συγγρ. μὲ εὐρεῖαν καὶ πλήρη γνώσιν τῆς ἱστορίας, πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς, τοῦ Βυζαντίου ὡς καὶ τῶν θεσμῶν τοῦ Κράτους καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας διευκρινεῖ μὲ ἐρμηνευτικὰ σχόλια ἀρκετὰς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ εἰδήσεις, ἀναφερομένας εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν τὸν 9^{ον} αἰῶνα, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, θεσμοὺς τοῦ δημοσίου βίου καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ συγχρόνου λαϊκοῦ βίου, ἰδίᾳ εἰς τὴν θρησκευτικὴν λαογραφίαν κ.ἄ.

Ἐπιπλέον ὑπῆρξεν ἡ συντηρητικότητα τοῦ ἐκδότου εἰς τὸ ζήτημα τῆς διορθώσεως γλωσσικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὸ κείμενον σχετικῶν πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν, τὸ τυπικὸν καὶ τὴν σύνταξιν, διότι τίθεται ἐπ' αὐτῶν τὸ πρόβλημα μήπως αὐταὶ προέρχονται ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ μοναχοῦ Σάβα, τοῦ συγγραφέως τοῦ βίου. Ἐν τούτοις λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ὅλης γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ βίου καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀναμφισβητήτου μορφώσεως τοῦ συντάκτου αὐτοῦ, μοναχοῦ Σάβα, νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς σφάλματα τοῦ ἀντιγραφῆως ἐξ ἀπροσεξίας, οὕτω δὲ νὰ διορθώσωμεν τὴν ὀρθογραφίαν λέξεων ὡς π.χ.: καθήμενον (ἐνν. τὸν ὄχλον) (§ 8, 7. Α', σ. 87) εἰς: *καθήμενον*· φοβερόν ὄφιν... ἐνειλημένον τῷ σώματι (§ 24, 47. Α', σ. 123) εἰς: *ἐνειλημένον*· σιδηρὰ δεσμά (§ 39, 29. Α', σ. 151) εἰς: *σιδηρὰ δεσμά*· ἐν κόμῃ Πηγαδία (§ 61, 5. Α', σ. 185) εἰς: *ἐν κόμῃ Πηγάδια*· ἀψίδας (§ 81, 10. Α', σ. 215) εἰς: *ἀψίδας*· θλίψιν (§ 83, 32. Α', σ. 219) εἰς: *θλίψιν* κλπ.

Εἰς τὴν 7^{ην} παράγρ. τοῦ βίου (Α', σ. 85-86. Β', σ. 92) ὑπάρχει ἡ διήγησις περὶ ἐρίφου πλανωμένου περὶ τὸ ἐσπέρας πλησίον τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ ὄρει Φιλαργύρου τῆς Φρυγίας καὶ τῆς διασώσεως αὐτοῦ διὰ τῆς ἀλωποῦ, ἡ ὁποία ἤρχετο κατὰ συνήθειαν τὴν ὥραν ταύτην εἰς τὴν Μονήν.

Α', σ. 85, στ. 9 ἐξ. «...Ὁ δὲ Ὁσίος λέγει... «*Κάλεσον τὴν κατὰ συνήθειαν ἐρχομένην ἀλωπὸν καὶ εἶπε αὐτῇ. Ὁ γέρον λέγει σοι. Παραλαβοῦσα τὸν ἐρίφον διάσωσον αὐτὸν ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ*». Ἡ δὲ παραντὰ εἰσελθοῦσα, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιλαβομένη τὸν ἐρίφον, διέσωσεν αὐτὸν διὰ τῆς νυκτὸς ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ... ἐκπεπλήρωκεν τὴν ἀποστολὴν (τὴν ἐπιστολὴν :

χ/φον Μαρκ. : τὴν ἐντολήν : χ/φον Γλασκ.) αὐτοῦ τὸ ἀλογώτατον κτῆνος ».

Ἐκδ., εἰς τὸν ὁποῖον τὸ ὄνομα : ἡ ἀλωπὸς παρέσχε δυσκολίαν ὡς πρὸς τὸ ζῶον εἰς τὸ ὁποῖον τοῦτο ἀναφέρεται, ἐνῶ τὸ ταυτίζει (σ. 84 ὑποσημ. 3) πρὸς τὸ : ἀλώπηξ, θεωρεῖ τὸ ζῶον τοῦτο ὡς *bête domestique*.

Νομίζω ὅτι τὸ κατὰ συνήθειαν εἰς τὴν Μονὴν προσερχόμενον ζῶον τοῦτο ἦτο ἡ ἔλαφος.

Ἐάντιγραφεὺς θὰ εἶχε πιθανώτατα πρὸ ὀφθαλμῶν κείμενον μὲ παρατονισμένην ἴσως τὴν λέξιν ταύτην, οἶον : *ελαφόν*, τὴν ὁποίαν καὶ διεστρέβλωσεν εἰς : *ἀλωπόν*, ὡς ἀκριβῶς συνέβη εἰς τὸ κείμενον τοῦ χ/φου τῆς Γλασκ. εἰς τὴν εἰς τὸν τελευταῖον στίχον, ὡς ἀνωτέρω, τοῦ κεφαλ. τούτου λέξιν : *ἐντολήν*, ἣτις ἔχει μεταβληθῆ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφεῶς τοῦ Μαρκ. χ/φου εἰς : *ἐπιστολήν* (βλ. καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἐκδ. ἐν τῇ Β', σ. 92). Τὴν ἀπορίαν σήμερον τοῦ ἐκδ. ἐπὶ τῆς λέξ. ταύτης φαίνεται ὅτι ἀντιμετώπισε καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ κώδ. τῆς Γλασκ., ὅστις διώρθωσε ταύτην εἰς τὸν τίτλον τῆς διηγήσεως εἰς ὄνομα ἀρσενικόν : ὁ ἀλωπός· « *περὶ τῆς διασώσεως τοῦ ἐρίφου ὑπὸ τοῦ ἀλωποῦ* », ἐνῶ ἀφῆκεν αὐτὴν εἰς τὸ κείμενον κατὰ θηλ. γένος.

Ἡ ἀλώπηξ - ἀλωπὸς οὐδαμοῦ, ὅσον γνωρίζω, τῆς ἀγιολογικῆς γραμματείας ἀπαντᾷ ὑπηρετοῦσα εἰς τοὺς μοναχοὺς ἢ ἄλλους, ἡ ὁποία ἀντιθέτως χαρακτηρίζεται ὡς πανοῦργον ζῶον (Φ. Κορυλλές, Βυζαντινὸς βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. 6, 1957, σ. 318). Ἡ ἔλαφος ὁμως μαρτυρεῖται καὶ εἰς ἀγιολογικὰ κείμενα (Βίος Ἀθηνογένους καὶ Συμεῶν τοῦ Στυλίου βλ. παρὰ Στίλπ. Κυριακίδη, Θυσία ἐλάφου ἐν νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις. Λαογρ. 6, 192 κέξ.) καὶ εἰς νεοελληνικὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ (Στίλπ. Κυριακίδης, ἐνθ' ἄν., σ. 189 κέξ. Δημ. Οἰκονομίδης, Ἡ Ἀγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ. Ἐπετ. τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, τόμ. 9 - 10 (1955 - 1957), σ. 90 - 91) ὡς κατὰ συνήθειαν ἐρχομένη εἰς ὠρισμένας ἐορτὰς καὶ προσφέρουσα εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὸν νεβρὸν αὐτῆς ἢ ἑαυτὴν πρὸς θυσίαν. Οὕτω εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσ. Ἀθηνογένους : « ...τὴν δὲ ὑπαντήσασαν αὐτῶ (= τῶ Ἀθηνογένει πορευομένῳ πρὸς τὴν Μονὴν) ἔλαφον ἦν ἀνεθρόπατο καὶ ἐπηύξατο μὴ ἀγρευθῆναι αὐτὴν τε καὶ τὸ σπέρμα ὑπὸ τῶν κυνηγῶν, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον χρόνον ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ, αὐτὴν τε καὶ τὰς ἑξ αὐτῆς μελλούσας φύεσθαι, νεβρὸν προσάγειν ἕνα ὃ καὶ γέγονεν. Ὡρᾶτο γὰρ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσερχομένη ἡ ἔλαφος... » (βλ. παρὰ Στ. Κυριακίδη, ἐνθ' ἄν., σ. 192).

Περαιτέρω ἀναφέρεται ἡ ἔλαφος, εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγ. Εὐσταθίου, Θεοπίστης καὶ τῶν υἱῶν Ἀγαπίου καὶ Θεοπίστου (Acta S. Sept. 6, 124, κεφ. 3 - 4), ἐμφανισθεῖσα εἰς τὸν καταδιώκοντα αὐτὴν εἰδωλολάτρην Πλακίδαν μὲ σταυρὸν ἐν μέσῳ τῶν κεράτων τῆς· « ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου λαμπροντα, μέσον δὲ τῶν κεράτων τὴν εἰκόνα τοῦ θεοφόρου σώματος ». Περιεσό-

τερον όμως διδακτική νομίζω ότι είναι η μαρτυρία περί του ζφου εις τὸ μαρτύριον τοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ μαρτυρήσαντος Ἀρτέμονος, πρεσβυτέρου εἰς τὴν Λαοδικεῖαν τῆς Φρυγίας' (ἐκδ. τοῦ μαρτυρίου ἐν Archiv f. Slav. Philologie 20 (1898) 185-197 καὶ συντόμου ἐκ μηναίου διηγήσεως περί αὐτοῦ εἰς Act. S. Octob. IV, σ. 41-45).

Λέγεται ἐνταῦθα περί τοῦ διώκτου τῶν Χριστιανῶν Πατρικίου, ὅστις, ὀδυνῶν ἐκ Λαοδικείας πρὸς Καισάρειαν, συνήντησε καθ' ὄδον τὸν πρεσβύτερον Ἀρτέμονα, ἐπανερχόμενον ἀπὸ κυνηγίου. Οὗτος δὲ « τὰ γὰρ ἄγρια ζῶα ἦν θηρεύων τῇ ἐπικλήσει τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ τῇ ἐπικλήσει τοῦ Ἰησοῦ δύο ἑλάφοι καὶ ἕξ αἰγῶνες ὡς καὶ ἀπήεισαν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Σισίνιον » εἶχεν γὰρ ὁ ἐπίσκοπος Σισίνιος παραδείσον καὶ πᾶν ζῶον ἄγριον ἦν ἐγκεκλεισμένον ἐκεῖ ». (Arch. f. S. Phil., ἐνθ' ἄν., σ. 187).

Ὁ Ἀρτέμων συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατρικίου καὶ ὀδηγούμενος εἰς Καισάρειαν « κελεύει τοὺς ἕξ αἰγῶνες καὶ τὰς δύο ἐλάφους ἀπελθεῖν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Σισίνιον ἐν τῷ παραδείσῳ τῷ ὄντι αὐτῷ ἅτινα μετὰ σπουδῆς ἀπελθόντα ἔστησαν πλησίον τοῦ παραδείσου ». Ἰδὼν ὁ ἐπίσκοπος τὰ ζῶα ταῦτα καὶ ἐρωτήσας τὸν θυρωρὸν πῶς εἰσῆλθον εἰς τὸν κῆπον, « εὐθέως μία τῶν ἐλάφων, ἀνοίξασα τὸ στόμα αὐτῆς, ἀνθρωπίνην ἐλάλησεν φωνὴν καὶ εἶπεν, ὅτι « ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀρτέμων, κρατηθεὶς ὑπὸ τοῦ μαρτυράτου κόμητος, δέσμιος ἀπέρχεται ἐν Καισαρεία, δυσὶ στρατιώταις παραδοθείς. Ἡμᾶς δὲ ἐκέλευσεν ἐλθεῖν ἐν τῷ παραδείσῳ σου » (ἐνθ' ἄν. σ. 187). Ἀργότερον δέ, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ μαρτυρήσῃ ὁ Ἀρτέμων, « μία τῶν ἐλάφων τῶν ὄντων ἐν τῷ παραδείσῳ Λαοδικείας ἐν τῷ ἐπισκοπίῳ, ἐξιχνιάσασα τὰ ἴχνη αὐτοῦ, ἤλθεν ἐν Καισαρεία καὶ εἰσελθοῦσα ἐν μέσῳ τοῦ ὄχλου προσπίπτει τοῖς ποσὶν τοῦ ἁγίου Ἀρτέμονος ὑπολείχουσα τούτους καὶ στάσα ἀντικρῶς τοῦ κόμητος φωνῇ ἀνθρωπίνῃ λέγει... » (ἐνθ' ἄν., σ. 189).

Αἱ μαρτυρίαι αὗται περί τῆς ἐλάφου, κατὰ συνήθειαν ἐρχομένης πρὸς θυσίαν ἢ ἐκτελούσης ὑπηρεσίαν κατ' ἐντολήν, εἶναι, πιστεύω, ἀρκοῦντως ἐνδεικτικαὶ ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα: ἡ ἄλωπος ἐν τῷ ὑπὸ συζήτησιν βίῳ τοῦ ὁσ. Πέτρου πρόκειται περί ἐλάφου, ἐκτελούσης κατ' ἐντολήν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ ὡς ἄνω Μονῇ τῆς Θεοτόκου.

Τὸ ἀπὸ τοῦ 7^{ου} ἰδίᾳ αἰῶνος ἀπαντῶν πλέον εἰς κοινὴν χορῆσιν ὄνομα Πόλις πρὸς δῆλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (βλ. Δ η μ. Λ ο υ κ ἄ τ ο υ, « Ἡ Πόλις » στή γλῶσσα καὶ τὰ κείμενα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Νέα Ἑστία, ἔτ. ΚΖ' (1953) (Ἀφιέρωμα 1453-1953), σ. 833 ὑποσ. 4) ἀπαντᾷ ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βιθυνίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} αἰ. ὡς λαϊκὸν ὄνομα: « τὸν ὄσιον πατέρα παρακαλέσω καὶ πρὸς τὴν βασιλεύουσαν καταλάβω πόλιν... Ὁ ἀδελφοί, ὁ ἀββᾶς Σάβας καταλιπεῖν ἡμᾶς βούλεται καὶ πρὸς τὰ ἴδια εἰς τὴν Πόλιν ἀπελθεῖν (§ 48, στ. 10-11, 15-17. Α', σ. 165). » Ἀς σημειωθῆ

ὅτι εἰς τὸ Β' χ/φον παραλείπεται ἡ φράσις: εἰς τὴν Πόλιν (Β', σ. 122).

Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 112 (Β', σ. 167) θαῦμα ἀναφέρεται περὶ μοναχοῦ ἐν Φρυγίᾳ ὁ ὁποῖος « ἐπὶ εἴκοσι καὶ τρία ἔτη βήσσω εἰς ἐκτικὸν ἐνέπεσεν πυρετὸν καὶ θανάσιμον » (στ. 3-4).

Τὸ ἐπίθετον *ἐκτικὸς* ἐνταῦθα νομίζω ὅτι δὲν κεῖται μὲ τὴν σημασίαν: συνεχῆς, ἀδιάκοπος πυρετός, ὡς πιστεύει ὁ ἐκδότης μεταφράζων: *il tomba dans une fièvre continue et mortelle*, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοιαν: φυματικός, φθισικός, δηλαδή φθισικὸς πυρετός. Πρὸς τὴν σημασίαν ταύτην συντρέχει καὶ τὸ ὅτι ὁ ἀσθενὴς ἔβηχεν ἐπὶ ἔτη, γνώρισμα χαρακτηριστικὸν τῆς φυματιώσεως.

Αἱ ὀλίγαι παρατηρήσεις αὗται δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὴν κατὰ τινα τρόπον μείωσιν τῆς μὲ πολὺν κόπον ἀλλὰ κυρίως μὲ βαθεῖαν γνώσιν τῶν σχετικῶν ζητημάτων τοῦ κειμένου τούτου ἔξαιρετικῆς αὐτοῦ ἐκδόσεως ὑπὸ τοῦ πατρὸς V. Laurent.

Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, Ὕμνοι. Ἐκδοσις κριτική. Τόμος τρίτος. Μέρος Α' Κονδακάρια τοῦ Σινᾶ. Μέρος Β' Ὕμνοι ΚΘ' - ΛΓ'. Μετὰ εἰσαγωγῶν, σχολίων, μεταφράσεως καὶ πινάκων. Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Ν. Β. Τωμαδάκη. Ἀθήναι 1957. Σελ. I - VII + α' - υξ' + 1 - 400. Σχ. 8ον μέγα.

Τρίτος εἰς τὴν σειράν βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ὁ ὡς ἄνω ὀγκώδης τόμος, ὑπὸ τῶν συνεργατῶν τοῦ Φροντιστηρίου Ρωμανοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν καθηγητὴν Νικ. Τωμαδάκη, « πρωτεργάτην τῆς ἐκδόσεως », εἰς ὃν αὕτη καὶ προσφωνεῖται ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι αὐτοῦ (1907 - 1957). Προτάσσονται ἐκτὸς κειμένου ἐν φωτοτυπία ἐπιστολαὶ τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Ἀθηναγόρα, τοῦ Μακαρ. Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Μακαρίου καὶ τοῦ Μακαρ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν (ὡς Προέδρου τῆς Ἱεραῆς Συνόδου) κ. Θεοκλήτου. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις ἔξαιρεται ἡ σημασία καὶ ἡ ἀξία τῆς περὶ τὸν Ρωμανὸν φιλολογικῆς ἐργασίας, δι' ἧς παρέχεται σαφὴς εἰκὼν τῆς λειτουργικῆς ποιήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰδικῶς τῆς ποιήσεως τοῦ Ρωμανοῦ. Ἡ κριτικὴ ἐκδοσις τῶν ρωμανικῶν ὕμνων περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὸν καθηγητὴν καὶ τοὺς συνεργάτας τοῦ Φροντιστηρίου, προσφέρει χαρὰν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ προσφέρει μέγα ἐπιστημονικὸν ὄφελος εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν καὶ τὴν θεολογικὴν Ἐπιστήμην. Ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ συνεργάζονται οἱ ἑξῆς κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν φιλόλογοι καὶ καθηγηταί, τινὲς μὲν ἐν Ἑλλάδι, τινὲς δὲ ἐν τῷ Ἐξω-